

Mag. Igor Omerza

Bomo prikrili, da je Udba delovala kot mednarodni državni terorist?

Metod Berlec, foto: Gregor Pohleven

Igor Omerza se je rodil 20. avgusta 1950 v Ljubljani. Končal je ekonomsko fakulteto in tam tudi magistriral. V drugi polovici 80. let se je aktivno vključil v procese demokratizacije in posledično osamosvajanja Slovenije. Bil je član vodstva Odbora za varstvo človekovih pravic, kasneje tudi član Slovenske demokratične zveze. Po njenem razkolu je pristal pri Demokratih Slovenije, ki so se kasneje združili z LDS. Med letoma 1991 in 1992 je bil direktor Službe družbenega knjigovodstva, nato poslanec drugega sklica slovenskega parlamenta. Potem ko je končal podžupanski mandat v Ljubljani, se je umaknil iz javnega življenja v podjetniško in predvsem publicistično dejavnost.

Marca ste presenetili z izidom obsežne knjige Edvard Kocbek – osebni dosje št. 584. Ko rečem presenetili, imam v mislih predvsem to, da ste bili pred tem bolj znani kot človek, ki je doma v ekonomskih, političnih, občinskih vodah, kot del vladajočega establišmenta … Še leta 2005 ste bili kot član LDS ljubljanski podžupan. No, res pa je, da ste recimo leta 1989 izdali knjigo Cestna afera.

Bil sem tako na oblasti kot tudi v opoziciji. Sedaj pač nisem več v političnem življenju. Sem pa pred Kocbekovim dosjejem napisal že dve historični knjigi, ena je o zgodovini politične ekonomije – Ricardova teorija vrednosti, druga pa je Cestna afera, ki sem jo izdal leta 1989. Potem seveda nisem imel več časa za pisanje knjig. Sedaj sem se tega ponovno lotil, ko sem se umaknil iz aktivne politike, ko imam bolj svobodno delo, pa še kriza mi je »pomagala«, ker so se nekatere stvari poslovno sfižile, da imam sedaj manj prihodkov, a več prostega časa. Drugače bi pisanje knjige o Kocbeku še dolgo trajalo, ker je bilo treba v to ustvarjanje vložiti ogromno dela. Pišem tako, da zberem dokumente in na njihovi podlagi ustvarim zgodbo. Nič si ne izmišljujem. Seveda so mnogi komentarji moji, jasno, ampak za vsako stvar imam zelo močno podlago v dokumentih, pisnih ali osebnih pričevanjih ipd.

Sprva ste nameravali napisati knjigo o delovanju Odbora za varstvo človekovih pravic.

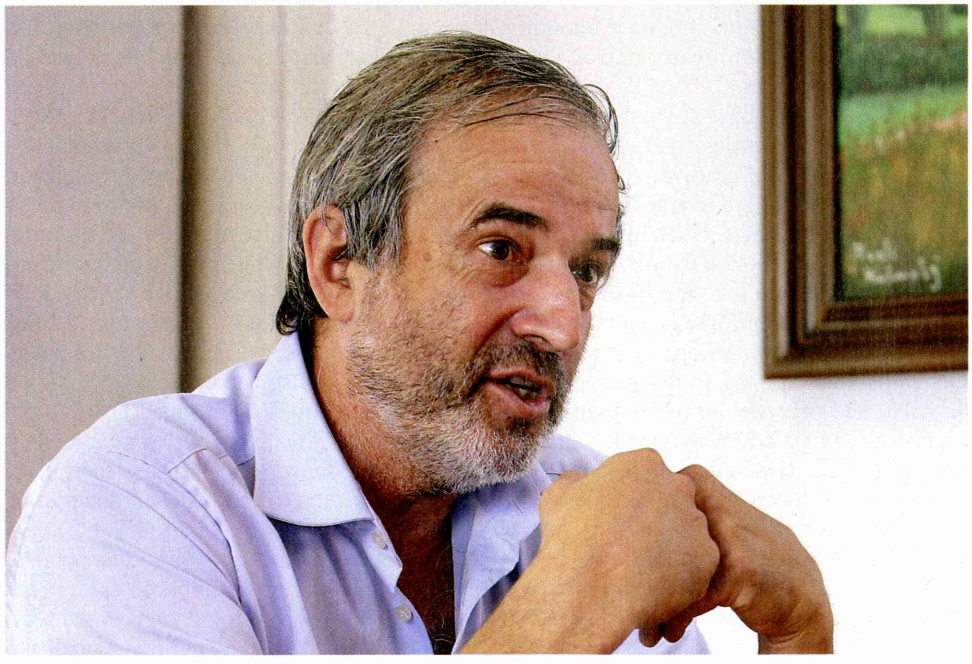
Tako je. Leta 2006, mislim, da je bilo junija, smo se Igor Bavčar, Bojan Korsika, Bojan Fink in jaz dogovorili, da bi ob dvajseti obletnici ustanovitve Odbora za varstvo človekovih pravic napisali knjigo o njem. Mene so zadolžili, da bi zbral gradiva. Tega je ogromno; odbor je zbiral gradiva, sekretar odbora Bojan Fink pa jih je izročil Arhivu Republike Slovenije. Gre za okoli dvajset debelušnih škatel. Potem pa, ko sem začel gledati te arhive, to gradivo, okoliščine dogajanja, knjige o odboru, tudi izvrstno knjigo Alija Žerdina Generali brez kape, in še druge stvari, me je začelo vleči navzdol po osemdesetih letih prejšnjega stoletja do Titove smrti. Nato sem začel graditi nazaj in sem si rekel, da ne bom pisal knjige o odboru, da bomo skupaj z omenjenimi prijatelji to naredili kasneje, ampak bom najprej napisal knjigo Gradniki Odbora za varstvo človekovih pravic. Pod gradniki mislim Društvo slovenskih pisateljev, Novo revijo, Mladino, nova družbena gibanja, Marka Hrena, Krivdo in greh Spomenke Hribar, Mikro Ado, prvi poskus vojaškega procesa proti Janezu Janši leta 1984, ustvarjanje Kavčičevega dnevnika, štafetno afero, Pavlihovo fračo itd. Pri Spomeniki Hribar pa sem naletel na Edvarda Kocbeka in sem si rekel, da grem pogledat malček še Kocbeka in sem konec koncev pristal v letu 1937. Od tam sem šel spet navzgor proti letu 1975, 1977 … Tu sem se ustavil, za zdaj seveda!

Zakaj je bil za vas izziv napisati knjigo prav o Kocbeku glede na to, da je bil v preteklosti publicistično že močno obdelan?

Zato, ker sem predvsem v Arhivu Republike Slovenije, natančneje v oddelku partijskega arhiva in arhiva notranjega ministrstva, odkril mnogo novih dokumentov, ki jih očitno še nihče ni pogledal. Tam sem naletel na ogromno, ogromno gradiv, ki so bila do sedaj javnosti popolnoma neznana in ki dajejo nove vidike o Kocbeku. Ne revolucionarno novih dejstev o Kocbeku, ampak finese, anatomijo dogajanja, predvsem nezaslišanost, intenzivnost in ekstenzivnost udbovskega vohljanja za njim. Kocbek je skorajda antična figura. Že pred vojno je pospešil razkol v slovenski katoliški sferi, med vojno je pomemben voditelj Osvobodilne fronte, po vojni kljub popolnemu komunističnem uničenju pluralnosti OF še vedno utopično išče modus vivendi s partijo (beri: Kardeljem), je velik pesnik, pisatelj, mislec. Na koncu ga leta 1952 Kardelj dokončno izvrže iz političnega življenja, ko ga je do konca izkoristil, da je nanj lovil katoliške množice in njihovo socialno inteligenco. Potem sledi nova kalvarija, ko deset let ne sme objavljati in ga udbovsko potencirano spremljajo. In kot bodičasta krona vsega tega šikaniranja pride še leto 1975, ko v Trstu v Pahorjevem Zalivu objavi pričevanje o povojnih pobojih, ko pokaže na ta zamolčani pokol, zahteva odgovornost odgovornih in priznanje krivde, kar sproži novo in vseobsežno politično, medijsko in udbovsko gonjo. Zgane se tudi demokratična tujina – v prvi vrsti nemški nobelovec Heinrich Böll – seveda v obrambo Kocbeka; in ga tudi ubrani, da si ga ne upajo dati za rešetke! To je epska zgodba, okoli katere je dobro in zanimivo in napeto graditi knjigo.

Se pravi, da se je arhivskega gradiva v Sloveniji iz obdobja enopartijskega režima kljub uničevanju, selekciji, odtujitvi ohranilo še dovolj. Pred kakšnim letom dni mi je zgodovinarka Jera Vodušek Starič tako mimogrede omenila, da gredo ljudje, študentje, zgodovinarji premalo v arhive, da je tam ogromno gradiva, in ob tem omenila vas kot primer človeka, ki po cele dneve raziskuje v arhivih.

No, ravno vsak dan nisem bil v arhivu. Bil sem pa tam vsak prosti trenutek. Velik problem je v tem, ker je ta del slovenskega državnega arhiva, ki je v Kazini in ki mene najbolj zanima, odprt samo od osmih do enih. Mene tudi ne zanima toliko vprašanje, kaj je izginilo, ker je ogromno izginilo, seveda. Mene bolj fascinira, da je toliko ostalo, da nihče še tega ni gledal ali pa zelo redki. Se pravi, da še tega, kar je ostalo, niti približno nisem do konca pogledal, vprašanje je, ali mi bo sploh kdaj uspelo vse pogledati, ker je tega veliko in preveč. Gre za paradoks, da je veliko izginilo, da pa je tisto, kar je ostalo in zadostuje za solidno razumevanje anatomije politične zgodovine t. i. socialistične Slovenije, slabo raziskano. Nekateri deli so še povsem nedotaknjeni. Se pravi, da za zdaj ni tak problem to, kar je izginilo, dokler ne spravimo v javno luč tega, kar je ostalo! Kar se mene osebno tiče, je vprašanje, koliko časa se bom še s tem ukvarjal, no, vsekakor bom pripravil še »Gradnike Odbora za človekove pravice«, kar bo precej obsežna zadeva.

Kako je z verodostojnostjo dokumentov, zapisnikov, ki jih je sproducirala prejšnja enopartijska oblast, Udba oziroma Služba državne varnosti?

Ti dokumenti so v javnem arhivu in s tem dostopni javnosti. So verodostojni, nihče jih ni mogel podtakniti, mislim, da ne gre za nikakršne ponaredke. Seveda pa je treba na nekatere dokumente, ki jih je napisala Udba, gledati z distanco. Udbovci tudi pristransko pišejo svoja poročila, hočejo ugajati svojim šefom, hočejo sproducirati kakšne zadeve, da bi upravičili svoje delovanje, svojo potrebnost. Udba ni bila samostojna organizacija, vodila jo je partijska elita, nekaj ljudi, ki so imeli v resnici oblast. Udba se v nekaterih svojih analizah pojavlja dostikrat kot zelo pristranska. So pa dokumenti, kjer so mikro spremljanja, zasliševanja popolnoma verodostojna. So natančen povzetek ali celo magnetogrami tega, kar se je v resnici dogajalo. Recimo zaslišanje Kocbeka s strani Janeza Zemljariča je posneto in je prepisano. Je dokument, kakršen je. Sam sem ga v knjigi objavil praktično v celoti, mogoče sem izpustil kakšne nepomembne malenkosti. Je avtentičen, da točno sliko, kako je takrat bilo. Je pa to temeljni dokument, saj gre za avtentični in dramatični pogovor dveh zelo pomembnih ljudi.

Ste si kakorkoli pomagali s Centralno aktivno evidenco takratnega republiškega sekretariata za notranje zadeve, bolj znano kot udba.net?

Tega sploh nisem uporabljal. Mene evidenca, v kateri je nekaj sto tisoč imen, odbija. Sam moram imeti v ozadju dokument, nekaj, kar se je dogajalo, nekaj, kar lahko spravim v kontekst. Mene samo ime, ki je nekje, ki je lahko tudi sporno, ne vem, ali je ali ni, ne zanima toliko, imeti moram še kaj več. Brez tega sem zlahka naredil zelo solidno zgodbo o Kocbeku, ki je zelo dobro pokrita z dokumenti, ki so javno dostopni in avtentični. Seveda ne morem sam govoriti o kvaliteti svoje knjige, lahko pa povem metodo. Imel sem kvalitetne stike z nekdanjim članom Službe državne varnosti, ki mi je o teh stvareh govoril. V dokumentih sem iskal in dobil potrditev, da je res, kar mi je govoril. Važno je predvsem, da mi je pokazal pot, kje in kaj naj iščem!

Zakaj pa je bil prav Edvard Kocbek eden najbolj nadzorovanih ljudi v času prejšnjega enopartijskega režima? O tem v knjigi veliko pišete.

Prvič. Ta sistem je potreboval sovražnike. On je bil izpostavljen sovražnik. Ni predstavljal samo Edvarda Kocbeka, bil je tudi član partizanske »tovarišije«. Skozi to je imel status, ki ga ni bilo lahko kar tako izbrisati iz zavesti ljudi. Drugič. Za njim je stala potencialno slovenska elita; kulturniška, politična, velik del katoliške sfere; če bi v nekem trenutku v državi prišlo do stanja, ko bi potrebovali simbolno osebnost, bi se on zlahka vzpostavil kot neki svetilnik. On je bil organizacijsko nesposoben človek v tem smislu, da bi organiziral stranko. Niti ni hotel ustanoviti kakšne stranke, saj je vedel, da bi ga zatrli. Bil je bolj mislec, vizionar, razmišljal je, ni bil človek, ki bi naredil ilegalno organizacijo, ki bi ogrožala obstoječi sistem. V določenem trenutku krize, spremenjenih razmer, če bi na primer doživel naš proces demokratizacije in osamosvojitve, bi bil zelo pomembna figura, okrog katere bi se zbirale »nove« sile. Nova revija ga je recimo skupaj z Dušanom Pirjevcem v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko je začela izhajati, vzela za svojo glavno zastavo … Še danes razburja slovensko občestvo. Še se pripravljajo knjige o njem, npr. Andreja Inkreta »Kocbek« je pred izidom, nedavno je izšla knjiga Tineta Hribarja, ki se pretežno, na vsebinski ravni, ukvarja s Kocbekom, upamo lahko na nadaljevanje Glavanovih izdaj Kocbekovih dnevnikov (to je sicer bolj kot ne vprašanje financ) itd.

Kako je v praksi potekal nadzor nad Kocbekom?

Prvi podatki o Kocbeku so iz leta 1944. Morda so ga že takrat začeli spremljati ali pa so te podatke kasneje dodali. Verjetno so ga že v partizanih komunisti gledali postrani, ker je bil krščanski socialist. Edvard Kardelj je imel dober politični instinkt, kaj je nevarno enoumju partije. On je skupaj z Borisom Kidričem odločal o teh zadevah. Kardelj je pisal Titu, da potrebujejo Kocbeka, ker daje osvobodilnemu gibanju katoliško maso, katoliško komponento, legitimnost, legitimacijo. Verjetno pa je bil že sumljiv, ker je bil vendarle iz nekega drugega sveta, čeprav je šel z njimi nekako naivno v koalicijo. A to lahko rečemo danes. Pač šel je, vendarle je bil v osvobodilnem boju, čeprav monopoliziranem s strani KP. Od leta 1944 do 1966 imamo natančne podatke, da ga je spremljalo 60 sodelavcev. Najbolj znan med njimi je Pietté, to je pisatelj Jože Javoršek. On je napisal največ poročil. Hudo je to, da je veliko lagal, očitno je delal na količini, da je bil bolje plačan. Zelo produktiven je bil tudi neki Koprčan, ki ga ne znam identificirati. Potem so še drugi, ki imajo manj poročil o Kocbeku. Seveda so mu kontrolirali pošto, telegrame, telefon. Hodili so po stanovanju, ko ga ni bilo doma, in mu snemali dnevnike. Nastavili so mu prisluškovalne naprave, poklicali so ga

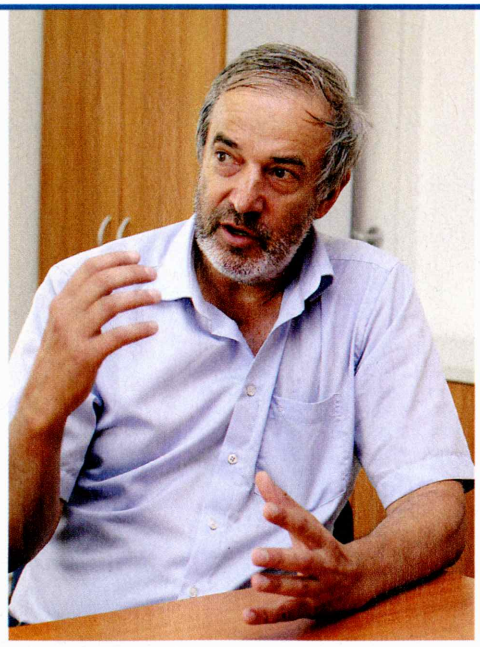
nekajkrat na zaslišanje na policijo, kjer so mu grozili, ga opozarjali, naj ne dela tega in onega. Onemogočili so ga v javnem življenju. Ko je izšel Strah in pogum, so ga za deset let izgnali iz javnega življenja. Potem je pod psevdonimom, anonimno lahko nekaj objavljal, prevajal. Tako je to bilo. Ob objavi intervjuja v Trstu v reviji Zaliv, ko je spregovoril o povojnih pobojih, pa ga je Zemljarič poklical k sebi in mu grozil, da ga bodo procesirali. Če ga ne bi ščitil nemški nobelovec Heinrich Böll, če ne bi bil mednarodno znan, bi morda celo končal v ječi. Zapreti se ga pa vendarle niso nikoli upali.

In kdo je potem bral ta udbovska poročila o Kocbeku? Komu je šlo to v roke? Komu so jih pošiljali?

Imeli so več tipov poročil. Ena širša, ena za ožje vodstvo. Največ neposrednih, kvalitetnih in tajnih informacij so recimo leta 1975 dobivali najpomembnejši partijski voditelji. Npr. telefonski pogovor med Kocbekom in Böllom, ki je prevod njunega pogovora in bo sedaj prvič javno objavljen v Ampaku. Ta poročila so dobivali Stane Dolanc, Edvard Kardelj, France Popit, Franc Šetinc, Sergej Kraigher, Mitja Ribičič in Janez Vipotnik. To so bili izbranci, ki so dobivali t. i. Indikativne biltene. V tistem letu so jih dobili za 2.500 strani. Seveda v njih ni bil samo Kocbek, ampak tudi drugi, kasneje tudi Franc Miklavčič in Viktor Blažič, ki sta bila prav tako povezana s Kocbekom. Njiju so zaprli zato, ker sta sodelovala s Kocbekom. Spremljanje Kocbeka je trajalo do leta 1981, ko je umrl. Ob smrtni postelji je bila sodelavka Udbe, ki je sporočila: »Kocbek je umrl.« Žena je prišla k pokojnemu, k smrtni postelji, v družbi ženske, agentke, sodelavke Udbe. Skratka, neverjetno!

V knjigi ste dobro in natančno popisali štorijo, ki ste jo že omenili, z objavo Kocbekovega intervjuja v reviji Zaliv, kjer je spregovoril o usodi domobrancev, na kar je v naši reviji nedavno opozoril pisatelj Boris Pahor. Slednji je imel glavne zasluge, da je Kocbek o pobojih končno spregovoril.

Absolutno. Verjetno brez tega »preganjača« tega ne bi bilo. Začelo se je pa to zelo intenzivno leta 1970 na nekam njunem srečanju v Opatiji. To temo sta načela in Boris Pahor je vseskozi pritiskal. Spregovori, spregovori, ne samo o pobojih, ampak tudi o tem, kako si je partija podredila Osvobodilno fronto, kako je z dolomitsko izjavo to še formalizirala, naj se te stvari dajo na mizo in naj se začnejo čistiti … To je trajalo leta … Kocbek je bil negotov. Bilo je veliko dejavnikov, ki so pripeljali do tega, da je vendarle spregovoril. Prvič. Politična emigracija ga je obsojala, da ima tudi on krvave roke, da je bil zraven. Zraven ni bil. Imel pa je občutek krivde, ker je bil leta 1945 del vladajoče ekipe, čeprav ni imel nobene vsebinske moči. Leta 1974 so ga ob njegovi sedemdesetletnici posvinjali v Delu. Predvsem Jože Javoršek in tudi Edvard Kardelj ga je napadel glede dolomitske izjave, kar ga je precej potrlo. Konec leta 1974 je šel v Pariz, nato tudi v München. Tam se je sešel z nekaterimi emigrantskimi duhovniki, Ignacem Čretnikom, Janezom Zdešarjem, Brankom Rozmanom, in tam se je verjetno odločil, da bo te stvari objavil. To je bila težka odločitev, ker je vedel, da bo imela zanj strašne posledice. Morda je mislil, da bo partija rekla, da je dobro, da je to nekdo povedal, da bodo s tem počistili, da se bodo znebili tega bremena. Mislim, da je razmišljal tudi tako naivno, da bo pomagal partiji, da se znebi tega bremena, da se očisti. Takrat so bili živi še Tito, Kardelj, Maček, Marinko, Lidija Šentjurc; ljudje, ki jih Kocbek direktno obsoja, da so odločali o pobojih. On govori še o pobojih, ne o zločinu. O zločinu šele pozneje govori Spomenka Hribar, ki je naredila ta preskok. Zavedal se je torej, da si bo s tem zelo otežil življenje, še posebej leta 1975, ko so bila še svinčena sedemdeseta leta, kot jih imenuje Blažič. To je bilo pogumno dejanje. No, Boris Pahor je bil nepopustljiv. Morda bi Kocbek spregovoril kasneje tudi brez njegovega pritiska, a Boris Pahor je bil vendarle tisti »zli duh«, ki ga je preganjal. S Pahorjem sem približno štirikrat govoril o tem. Skupaj sva skušala priti do nekaterih ugotovitev, pri čemer mi je zelo veliko pomagal, tudi pri tehničnih zadevah, kje je Udba kaj ukradla in podobno.

Ob objavi intervjuja v Trstu v reviji Zaliv, ko je (Edvard Kocbek, op. a.) spregovoril o povojnih pobojih, pa ga je Zemljarič poklical k sebi in mu grozil …

No, ta sistem je v bistvu deloval praktično do demokratizacije …

Absolutno, absolutno. Udba je zgubila moč s procesom proti Janši, ker je prišla na površje. Brž ko pa je prišla na svetlo, v interes javnosti, je bilo z njo konec. Stopila se je kot maslo na soncu. Take organizacije ne morejo delovati na očeh javnosti. Da morajo odgovarjati javnosti, da jih kličejo v parlament pred komisijo, da jih tam »trančirajo«. Takrat so se izpostavili. Šli so na Mikro Ado aretirat Janšo kot javna varnost, potem pa se je pokazalo, da gre za državno varnost. Potem je bilo konec. Potem je Udba izgubila svojo moč, seveda z njo tudi partija. Najprej Udba, potem šele partija, ki leta 1988 še ni privolila v večstrankarske volitve. Partija je pristala na večstrankarske volitve šele v drugi polovici leta 1989.

Tako je, konec leta 1989.

Udba je bila že takrat tiger brez zob. Ni bila več nevarna. Ko se ustvari tako množično gibanje, mislim na veliki odbor, ko sto tisoč ljudi podpiše, je konec. Take množice ljudi ne moreš aretirati. Vojaška kontraobveščevalna služba je hotela npr. februarja 1989 naročiti aretacijo mene, Igorja Bavčarja, Mirana Lesjaka in Melite Zajc, ker smo imeli stike z Romanom Leljakom, ki naj bi bil takrat izdajal vojaške skrivnosti. Udba zanjo ne bi mogla ničesar več narediti, ker bi nas morala aretirati in izročiti njej. Mi smo bili zaščiteni s tem množičnim gibanjem, Udba je bila izgubljena, tudi partija ni mogla več odreagirati, da bi forsirala neke administrativne ukrepe. Tega je bilo konec. Proces proti Janši je pomenil konec vsemogočne Udbe. Zgodilo se je čez noč; seveda pa se je njen kolaps pripravljal že precej časa.

Miha Brejc je v svoji knjigi Vmesni čas zapisal, da mu je Milan Kučan, ko mu je kot predsedniku slovenskega predsedstva in zadnjemu šefu partije, potem ko je z nastopom Demosove vlade prevzel nekdanjo Udbo oziroma SDV, dejal, da ne bo več dobival takih poročil prisluškovanj, potarnal: »Škoda, pa ravno to je bilo zanimivo branje.«

No, to je duhovita izjava pravzaprav (*smeh*).

Nedavno ste v Večeru komentirati tudi velikovško blamažo, kot ste jo označili. Nekateri sedaj očitajo SDS, da je z objavo nekaterih dokumentov, povezanih s tem dogodkom, v času ustavne obtožbe proti predsedniku republike Danilu Türku škodovala Slovencem na avstrijskem Koroškem. Menite vi drugače?

Poglejte. To so dokumenti, ki so javno dostopni. Kaj zdaj? Ali bomo skrivali te dokumente? Jih zažgali? Potem pa zaprimo arhive in povejmo, da je bilo vse dobro, da je bila Udba krasna organizacija, in prikrijmo državni terorizem. Če bomo to storili, ga bomo čez nekaj let spet lahko imeli, mislim na socializem z udbovskim obrazom! Ljudje morajo to vedeti. Res je, da večina ljudi ne pozna dobro zgodovine. Vendar tisti, ki vodijo narod, tista politična, kulturna, znanstvena elita se mora zavedati, da je vedno nevarnost diktature v kateri koli družbi, da se vrne, obnovi tako sprevrženi sistem, kot je bila naša domača diktatura, režim brez svobode tiska, združevanja in svobode besede! Seveda, sam sem dobro živel v tistem sistemu, ampak veliko ljudi je bilo maltretiranih, špijoniranih, zasledovanih. Bilo jih je strah, ni bilo svobode govora, bali so se in niso mogli objavljati … Ali bomo sedaj prikrili državni terorizem, da je Udba delovala kot mednarodni državni terorist? Potem pa povejmo, da tudi diktatorju Moamerju Gadafiju ni treba priznati njegovega Lockerbieja in Françoisu Mitterrandu, ki je deloval v parlamentarni demokraciji in je bila pod njim zakuhana potopitev Mavričnega bojevnika, tudi ni bilo treba tega razkriti. No, Gadafi in Francozi so morali to počistiti, kolikor so le mogli … Ne vem, zakaj bi morali zaradi nekakšnih višjih interesov to prikrivati. To je samo alibi, da ne bi stvari prišle na dan, da ne bi bili tisti, ki so bili pri tem soudeleženi, razkriti. Ne gre pa samo za alibi, dogaja se celo več. Udbo poskušajo rehabilitirati, kar se je zgodilo z odlikovanjem Ertlu. Sam sem proti temu in te stvari je treba razkrivati, obsojati. Sam bom s tem nadaljeval, drugi pa naj delajo, kar hočejo.

Zakaj pa sta v tistem poročilu o dejavnosti SDV na avstrijskem Koroškem, o terorističnih akcijah, s priimki omenjena samo Grilc in Dumplenik, drugi pa s tajnimi imeni kot agenti SDV?

No, v tistem dokumentu imate tudi nekega Hanina, se mi zdi.

Udba je zgubila moč s procesom proti Janši, ker je prišla na površje. Brž ko pa je prišla na svetlo, v interes javnosti, je bilo z njo konec. Stopila se je kot maslo na soncu.

Mogoče.

Tudi to je ime, ki ga v Avstriji danes zelo potencirajo, ker je postavil bombo na partizanski spomenik. V dokumentu piše, da je bilo to narejeno brez vednosti Udbe. Slednja uporablja za tiste, ki so bili njeni registrirani sodelavci, kodna imena, da ne bi prišlo do »provale«, kot se reče, za tiste, ki niso bili, pa ne. Za Luko Vidmarja uporabljajo ime in priimek, ker je bil uslužbenec Udbe. Prav tako za mariborske udbovce Ivana Mrevljeta, Petra Božiča, Vilibalda Mlakarja, ki so bili uslužbenci Udbe. Tudi za Blajevo uporabljajo polno ime, pri čemer ni jasno, ali je bila njihova sodelavka oziroma pogodbena sodelavka, ali je bila informatorka, ali je to delala zaradi entuziazma; njena funkcija ni jasna, vsebina pač! Za tiste, ki imajo kodna imena, jih uporabljajo, za tiste, ki jih nimajo, pa ne. Ta dva zamejca očitno nista bila sodelavca Udbe. Sicer pa je odvetnik Matevž Grilc to zanikal, to je treba povedati.

Drži. Ob podelitvi državnega odlikovanja predsednika republike Danila Türka Tomažu Ertlu ste bili med tistimi, ki so zaradi tega javno protestirali.

Absolutno. To je bilo nedvomno potrebno. Strinjam se, da je Ertl v operaciji Sever dobro odigral svojo vlogo, ampak on simbolno nekaj predstavlja. 1. januarja 1975 je nastopil službo v Službi državne varnosti in zapustil jo je vsebinsko leta 1990 kot notranji minister, ki je poveljeval tej službi, saj je bila del notranjega ministrstva. On je bil najvišji v smislu operativne funkcije, bil je najmočnejša oseba, moral pa je poročati partijskemu vrhu. Skratka, tri leta je bil na operativnih položajih v Udbi, dve leti je bil njen načelnik, deset let pa je bil notranji minister, ali kot se je takrat reklo, republiški sekretar za notranje zadeve. Se pravi, da je bil petnajst let povezan s to službo, in to v času, ko so preiskovali Borisa Pahorja v Trstu, maltretirali Kocbeka, montirali tehnična sredstva pri Separatistu (Francu Jezi) na Opčinah, spravili v zapor Blažiča in Miklavčiča, metali bombe po avstrijski Koroški, prisluškovali novorevijašem, izročili Janšo vojski itd., itd. Vse države imajo tajne službe, da pridobivajo podatke za zaščito države tudi zunaj države. No, oni

so predvsem doma in na tujem preganjali in vohljali za političnimi nasprotniki. Šlo je za domači in mednarodni državni kriminal, terorizem, teptanje človekovih pravic. To niso bile klasične protiobveščevalne dejavnosti. Šlo je za dejavnosti za ohranitev monopolne diktatorske oblasti peščice posameznikov. To sedaj priznava celo pomemben srbski oz. zvezni udbovec Božidar Spasić. Še enkrat, šli so na avstrijsko Koroško. V dokumentnih priznavajo štiri bombne napade, v katerih so sodelovali. Njihovi uslužbenci so naredili enega. Kot da vrhovi o tem niso nič vedeli. Kdo to verjame? Se pravi, da so bili mednarodna teroristična organizacija v času, ko ji je poveljeval Ertl. To so dokumenti, ki so javno dostopni. Ni nekaj pod mizo. Niso šli zaradi zamejcev, šli so – kot pravi Stane Kavčič – da bi doma preusmerjali pozornost!

Je torej prav, da se na to opozori?

Zato, da se to ne bi ponavljalo. Tu dajem Janezu Janši popolno podporo. Pa ne zato, ker gre za Janeza Janšo. Kdor koli bi to storil, bi ga podprl. Meni je to čisto vseeno. Nisem član njegove stranke. Ne gre za osebne zadeve ali podporo. Enostavno sem se pridružil tej obsodbi, iniciator je bil Igor Bavčar, da se nekaj podobnega Udbi ne bi več ponovilo. In to sem večkrat povedal, tudi na televiziji, in vašemu mediju govorim isto.

Nekako imam občutek, da v Sloveniji ni prave volje za obračun z dediščino nekdanje komunistične tajne policije in njenimi metodami.

Odvisno s katere strani. Mislim, da nekateri imajo, imamo to voljo. Vsaj tisti, ki smo podpisali protestno izjavo ob odlikovanju, pa tudi številni drugi, kulturniki … Sam govorim s številnim ljudmi in me podpirajo in se jim zdi prav, da govorim o teh stvareh, da se razkriva ta politična zgodovina, všeč jim je, kako sem napisal knjigo o Kocbeku. Všeč jim je, da ne popuščam, da govorim tudi o drugih stvareh; tudi ko govorim o Velikovcu. Prvi je pri nas o velikovški aferi vsebinsko pisal Stane Kavčič leta 1979, no, javnost je to lahko videla šele leta 1988. V svojem dnevniku je razkril, da je bil »bombaš« Luka Vidmar esdevejevec, pri čemer je Kavčič to dejanje ostro obsodil. Takrat, leta 1988, se zaradi tega ni nihče razburjal, saj je Udba že razpadala. Ko pa se skuša taka stvar rehabilitirati, kot se je to zgodilo skozi odlikovanje Ertla, pa to ne gre, čeprav gre za odlikovanje pri akciji Sever, ker je to prenevarno. Udba je danes psovka, čeprav so udbovci tudi sami uporabljali ta naziv. To je bila udomačena beseda. Ertl je bil sicer dokaj načelen, saj je verjel v to, kar je delal, ni bil oportunist. Problem je, da se s tem daje napačno sporočilo, tudi mladim, ki o tem ne vedo veliko.

No, če se malo dotakneva še nekaterih drugih aktualnih stvari. Ste bili na odprtju stadiona v Stožicah?

Ne, ne, ne … Na take prireditve ne hodim. Mene velike športne manifestacije, kot je bila tam, ne zanimajo. Raje gledam kaj drugega, se sam rekreiram, pišem … Šport v smislu gledanja, obiskovanja tekem me ne zanima več.

Kako pa komentirate to, da je bil tam v častni loži tudi Janez Zemljarič, ki ste ga prej omenjali, in se je rokoval s številnimi, ki so danes na položajih, na oblasti v Sloveniji?

Janez Zemljarič je bil na številnih funkcijah, tudi šef Udbe, nazadnje je bil podpredsednik zveznega izvršnega sveta. Nimam nič proti temu, da so nekdanji pripadniki SDV aktivni tudi v pokoju. Tudi če se družijo ne vem s kom. Moti pa me, če dobijo državna priznanja. Tu pa je meja. Vseeno mi je, če se gredo posle. Tudi če koga vzamejo za svetovalca ministra …

> Se pravi, da je bila Udba mednarodna teroristična organizacija v času, ko ji je poveljeval Tomaž Ertl.

… kot recimo Draga Isajlovića.

To je njihova stvar. S tem se je minister sam najbolj osramotil. Nič nimam proti temu. Nisem za to, da se ti ljudje dajo v geto. Naj delajo, kar hočejo, samo država jim ne more izrekati priznanja za njihovo delovanje v starem in propadlem režimu. To je moja poanta.

Danes na veliko lahko poslušamo, kako se je Ljubljana začela razvijati šele pod županovanjem Zorana Jankovića, kako je šele on začel premikati stvari, prej pa ni bilo narejeno nič. Še v prejšnjem mandatu ste bili ljubljanski podžupan. Se pravi, da kritike letijo tudi na vas.

Gotovo. To popolnoma sprejemam. Situacija, ki jo ima Zoran Janković v občinskem svetu, je popolnoma drugačna, kot je bila naša. No, pri stadionu moram še povedati, da ima zgodovinske zasluge za to Vika Potočnik, ker je kupila zemljišče v Stožicah, kar je bila zgodovinska, ali če hočete, strateška osnova. Ko sem bil podžupan, sem zagovarjal podoben koncept kot pozneje Janković. Da se gre v partnerstvo med zasebnim in javnim kapitalom. Da se da zemlja zasebniku. Za to zemljo pa naj zasebnik zgradi športni objekt. To je bila konstrukcija, ki je bila takrat veliko lažja kot danes, saj takrat še ni bilo krize. Saj, Janković je pravzaprav v svojem programu prevzel stvari, ki jih mi nismo naredili. Ima to srečo, da je dobil triindvajset svetnikov s svojo listo, ki so – neverjetno – vedno prisotni na sejah in vedno potrjujejo njegove predloge. LDS je imela tedaj petnajst svetnikov in sem bil vesel, če jih je na sejo prišlo okoli deset, in sem bil presrečen, če jih je polovica glasovala za naš predlog. V političnem smislu smo imeli razpuščeno situacijo. Zagovarjam stališče, da če si v stranki, se v stranki skregaj, toda ko se glasuje, moraš podpreti sklep, ki v stranki zmaga. Se pravi, da zagovarjaš stališče, ki znotraj stranke zmaga. Drugače pojdi ven iz stranke ali bodi vsaj tiho. Stranka je skupina, ki mora na zunaj delovati enotno, znotraj nje pa se lahko kolješ. Da ne mečeš polen pod noge svoji lastni stranki. To je šlo tako daleč, da je prišlo do razkola. Situacija je bila strahovito težka. Županja Danica Simšič je imela težave s koalicijo, z nami (LDS) ter z močno in sposobno mestno predsednico svoje stranke Metko Tekavčič. Imeli smo sicer lep koalicijski program, ki pa ga žal nismo v celoti realizirali. Ogromno predlogov v mestnem svetu smo umaknili, ker smo se bali, da naša koalicija stvari ne bo izglasovala oz. da nas bo v mestnem svetu premalo prisotnih! Neverjetno pa je, kako je Jankoviću uspelo, da ima v mestnem svetu triindvajset ljudi, ki vseskozi glasujejo tako, kot želi on.

Glasovalni stoj dobro teče …

To je neverjetno. To je čudež. Za to mu je treba čestitati. Preko tega ima on velik manevrski prostor. Stadion je bil pravilno zastavljen v finančnem, tehničnem in organizacijskem smislu z javno-zasebnim partnerstvom. Ko se je Delta umaknila iz projekta, je nastopila nočna mora. Če se umakne nekdo, ki je obljubil več kot dvesto milijonov evrov, je to res težava. Tako je velik uspeh, da je Janković zadevo pripeljal do konca, a verjetno so ostali dolgovi. Sedaj mu država pomaga z desetimi milijoni preko prirejenega razpisa. Če danes gledam nazaj, zdaj je seveda lahko biti pameten, bi Jankovič moral že takrat delati partnerstvo med mestom, zasebnim interesom in državo. To bi sicer verjetno stvari nekoliko zavleklo, zaradi procedur, vendar ne bi bile potrebne take miškulance, kot je ta prirejeni razpis in država bi lahko dala dvajset, trideset milijonov evrov. Janševa vlada je dala za stadion dvajset milijonov evrov opciji, ki ni bila njena. Se pravi, da je delovala fer. Janković pri tem narobe razmišlja, pravi, da je dvajset milijonov izginilo. Nič ni izginilo. Če do konca leta v proračunu stvari niso porabljene, se denar prenese, vendar moraš naslednjo leto spet dati postavko za stadion; postavke se ne prenašajo avtomatično! Pahor bi bolj modro ravnal, če bi dali v rebalans postavko za stadion, namesto da so šli v razpis. Ljudje bi tako stvar podprli, poleg tega bi lahko prispevali več, tako pa na vse skupaj pada ▶

čudna luč. Način je napačen in povzroča občutek, da se lahko dela, kar se hoče.

Kako pa je z vložkom bank, ki so bile tudi s strani vlade nekako prisiljene kreditirati ta projekt? Obstaja bojazen, da državne banke ne bodo dobile nazaj posojila in bodo to spet plačali davkoplačevalci.

Kot razumem, je to posojilo vezano na prihodke trgovskega centra. Se pravi, da je moral konzorcij Grep predložiti določene garancije, da bo trgovski center deloval, da ima dovolj najemnikov. Mislim, da mora tudi mesto zadevo dokapitalizirati in mora Grep najti še kakega strateškega partnerja. Ne vem, ali so ta kredit že dobili ali ne. Tam so bili zelo ostri pogoji, vsaj v časopisih je tako pisalo … S tega vidika ne vidim problemov, ampak govorim na temelju večkrat tudi nasprotujočih si medijskih informacij.

Prej ste omenili prihod te krize. Dolga leta ste bili doma v ekonomskih in poslovnih vodah. Bili ste tudi direktor Službe družbenega knjigovodstva, ki je nadzorovala poslovanje podjetij. Zakaj je svetovna gospodarska kriza Slovenijo v tem zadnjem obdobju prizadela bolj kot večino držav Evropske unije?

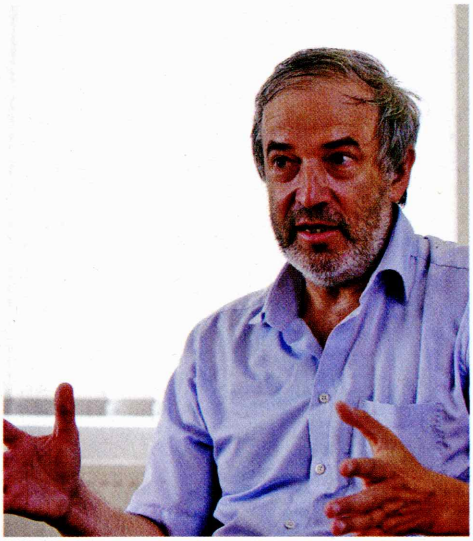
Zato, ker smo se razvijali v državo »lohn arbeit«. In zato, ker so bile nekatere panoge predimenzionirane, kot je recimo gradbeništvo. Podjetja, kot so Mura, Prevent in podobna, ki so imela ogromno delovne sile, so delala za druge blagovne znamke, za podjetja v tujini, za tuje dobavitelje. Ko pride kriza, nimaš svoje znamke, naročila se ustavijo, odrežejo te od posla … Pustimo najrazličnejše mahinacije v podjetjih, to ni ključno … Ključno je, da podjetja izgubljajo naročila. Ko ni več naročil, ne moreš več plačevati kreditov, ne moreš več plačevati delavcev, nimaš prihodkov, ne moreš najemati novih kreditov. Ko ni več naročil, je konec! Svetovna kriza je skrčila povpraševanje po izdelkih, storitvah, sestavnih delih. Znotraj države se je zmanjšalo povpraševanje po stanovanjih, poslovnih prostorih. Krog se je ustavil. To je vse povezano, družine imajo manj denarja za trošenje itd. In začne se ta strašni ples spirale. Slovenija se je žal premalo razvijala v tehničnem smislu, v tehniški znanosti. Država je to premalo spodbujala. Poglejte samo NUK II, ki ga še vedno nimamo. Včasih grem v Zagreb, kjer je nova velika in moderna nacionalna knjižnica. Zagrebška knjižnica je nabita z mladimi ljudmi, tam je prihodnost Hrvaške, ne na stadionu v Maksimiru. Seveda pa ljudje potrebujejo tudi zabavo in sprostitev.

Kruha in iger …

Prihodnost Hrvaške je v tisti moderni knjižnici in tudi prihodnost Slovenije je v znanju, ne pa v dodelavnih poslih, v obrtniških poslih, v monopolnih javnih ali paradržavnih podjetjih.

Koliko pa je na krizo vplivalo to, da se v Sloveniji ves čas od prehoda iz planskega v tržno gospodarstvo soočamo z divjim lastninjenjem, spornimi menedžerskimi odkupi in pojavom tajkunov ter njihovim padcem … Šrot, Bavčar, Kordež …

Bistveno je pomanjkanje naročil, pomanjkanje posla. Prevent je padel zaradi pomanjkanja naročil. Ko je prišla svetovna kriza, so se nemška naročila ustavila. Ko pa spet potrebujejo določene proizvode, pogledajo tja, kjer je cenejša delovna sila, npr. za vogalom – v Bosni! Kar pa se tiče menedžerskih prevzemov, ni največji problem, da so ta podjetja hoteli prevzeti, ampak to, da so svoje strategije gradili na ceni delnic. Takrat je bila ena delnica recimo sto štirideset evrov, danes je vredna sedem evrov. Potem se cela finančna konstrukcija podre. Istrabenz je v času Igorja Bavčarja strašno narasel; s tisoč na štiri tisoč ljudi. On je širil, on je hotel biti močan kot vsak podjetnik, da bi si zagotovil svoj lastniški vpliv, da ga ne bi mogla vsaka vlada zamenjati. Kriza je ta razmerja uničila tako pri Šrotu kot pri Merkurju, Istrabenzu … Istrabenz se je širil, sedaj je prisiljen odprodati svoje dele in bo verjetno po krizi spet tak, kot je bil pred velikim širjenjem, ali še manjši.

Prihodnost Slovenije je v znanju, ne pa v dodelavnih poslih, v obrtniških poslih, v monopolnih javnih ali paradržavnih podjetjih.

Kako pa gledate na Igorja Bavčarja glede na to, da sta kolega?

Midva sva velika prijatelja. Podpiram ga v slabih in dobrih časih. Kolikor ga poznam, sem prepričan, da bo v postopkih uspel s svojo resnico.

Mislite, da se bo še kdaj vrnil v politiko?

Nekaj je napovedoval. Ne vem. Mislim, da Igor, upam, da to lahko rečem, da mi tega ne bo zameril, ni čistokrvni politik. Spomnim se, da smo se pred nastankom Slovenske demokratične zveze pogovarjali Janša, Bavčar in jaz. Janez se je odločil, da gre v aktivno strankarsko politiko, midva pa nisva hotela. Šele kasneje sva se vključila, pa ne zaradi demokratizacije, ampak zaradi osamosvojitve. To me je potegnilo v politiko. Prej ste omenili SDK. Tam sem, takoj ko sem prišel, začel s pripravami za odklop plačilnega prometa z Jugoslavijo in smo ga odklopili. Veste, kakšen promet je bil to. To je bil velik izziv, povezan z osamosvojitvijo; to moramo storiti, ker bomo imeli svoj denar, carine in meje. Potem smo prešli na devizno poslovanje med nekdanjimi republikami. To je bil velik projekt, ki pa je manj znan.

Po razkolu v Slovenski demokratični zvezi ste šli k Demokratom Slovenije.

Prišlo je do delitve na Narodne demokrate, ki so bili zelo konservativni, in Demokrate, ki smo bili bolj sredinski. Potem smo se združili z LDS.

Kako ste v okviru LDS videli predsednika LDS in premierja Janeza Drnovška?

Moram reči, da ga danes bolj spoštujem kot takrat. Takrat se mi je zdel preveč vzvišen, premalo je komuniciral s stranko. Imeli smo strankarske sestanke, on je stal na stališču, da je v politiki treba čim manj govoriti. Danes pa vidim, če gledam druge predsednike, sedanje stanje, da je bil dokaj uspešen. So me pa razočarali frakcijski boji ob razpadu LDS, kar je tudi pripomoglo, da sem se umaknil iz aktivne politike, ostal pa sem v stranki. Pa tudi to, da je danes ta politika preveč malenkostna, preveč nastopaška, populistična in premalo vsebinska, kot je bila v času osamosvajanja.

Še čisto za konec. Kdaj lahko pričakujemo vašo novo knjigo?

Odvisno, kako bom dokončno zastavil Gradnike Odbora za varstvo človekovih pravic. Nisem se še odločil, ali bom objavil vse v eni knjigi, potem bo verjetno knjiga predebela, neužitna. Verjetno bom to razbil na več knjig.

In katera bo potem prva tanjša knjiga?

Najbrž knjiga o Krivdi in grehu Spomenke Hribar. No, mogoča so tudi kakšna presenečenja! D